

שו"ת בהלכה לשולחן שבת

מאת הרב משה חיים חנונו שליט"א

גיליון מס' 70

הלכות משלוח מנות

האם אפשר לתת משלוח מנות בליל פורים, ומה הזמן הנכון לקיים מצוותה?

זמן משלוח מנות הוא ביום בלבד, ואם הקדים ושלה בלילה לא יצא ידי חובתו¹, כל היום כשר למשלוח מנות, עד שקיעת החמה של יום פורים.

לכתחילה, צריך לשלוח מנות ביום פורים ושיגיעו למקבל ביום פורים עצמו ולא למחרתו. השולח מנות לחברו לפני יום הפורים והגיעו למקבל ביום הפורים, וכן בן י"ד ששלה ביום י"ד לירושלמי שחוגג בט"ו, על דעת שיאכלם המקבל רק ביום ט"ו, נחלקו הפוסקים בדין זה, ולכן ראוי לא להיכנס לספק, אלא יקפיד לקיים מצוות משלוח מנות ביום פורים שהוא גם אצלו וגם אצל המקבל¹⁰.

העושה הזמנה טלפונית קודם הפורים אצל מסעדה, שישלחו כך וכך מנות לכתובת פלונית ביום הפורים, ובאופן שרשום ממי המשלוח, יצא ידי חובה, כיון שביום הנתניה הוא פורים אצל הנותן והמקבל.

טוב להקדים ולקיים מצוות משלוח מנות ומתנות לאביונים קודם שישב לסעודת פורים, כדין כל המצוות שלכתחילה אין לאכול קודם קיומן¹¹.

מי שרוצה לשלוח לחברו משלוח מנות מעוצב עם כלים ומתנות וכדומה, האם יוצא בזה ידי חובת 'משלוח מנות', והאם אפשר לשלוח מנות בעילום שם?

מתנות לאביונים

מקום, ראוי להחמיר ולתת לאביונים בעין יפה וברוח נדיבה. יש שכתבו ששיעור המתנה הוא סכום שראוי לקנות בו מאכל בשיעור 'קביעות סעודה' (מאכלים בשיעור 162 גרם)¹⁸, שווה ערך לשווי סכום שניתן לקנות בזה שתי לחמניות (כ162 גרם). ויש שכתבו להוסיף לזה גם סכום שיוכל לקנות בו שתיה. ויש בפוסקים שכתבו שיש ליתן נתינה חשובה שלא יבוש העני לקבלה, ויוכל לקנות בסכום זה מנה חשובה עבורו, ושיעורו בימינו בערך כחמישים

כמה מאכלים צריך שיהיו במשלוח מנות, והאם גם משקה יכול להיחשב כמנה?

נאמר במגילה "לעשות אותם ימי משתה ושמחה ומשלוח מנות איש לרעהו" ודרשו חז"ל שהמשלוח מנות הוא שתי מנות לאיש אחד¹. והיינו שהמשלוח יכיל שני מיני מאכל שונים². מעיקר הדין גם משקה נחשב למנה, ולכן רשאי לשלוח לחברו מנת מאכל ומשקה, או שני סוגי משקאות, אלא שטוב יותר לשלוח שני מיני מאכל³.

נכון להיזהר במצוות משלוח מנות שיהיו המנות חשובות כפי ערך הנותן. לפיכך, אם המקבל אדם חשוב, נכון להיזהר שיהיו המנות לפי ערכו⁴, כמו כן יש להיזהר שיהיה בשתי המנות יחד, כדי שיעור אכילת סעודה⁵.

כתב הרמב"ם שכל המרובה לשלוח לרעים הרי זה משובח, אך עם זאת המצווה החשובה ביותר היא "מתנות לאביונים", ומוטב לאדם להרבות במתנות לאביונים מלהרבות בסעודתו או בשלוח לרעיו, שאין שם שמחה גדולה ומפוארה אלא לשמח לב עניים, יתומים ואלמנות וגרים⁶.

האם גם נשים חייבות במצוות משלוח מנות? נשים חייבות במצוות משלוח מנות, ולא יוצאת ידי חובה במשלוח מנות שבעלה נותן. יש להיזהר שאשה תשלח מנות לחברתה, ולא תשלח לאיש, כמו כן אין לאיש לשלוח מנות לאשה⁷, אך כיום שהדרך הוא לשלוח ממשפחה למשפחה והמשלוח מנות אינו אישי אין לחוש⁸.

מה הסכום שצריך לתת כדי לקיים מצוות מתנות לאביונים, ולכמה עניים צריך לחלק?

נאמר במגילה "לעשות אותם ימי משתה ושמחה, ומשלוח מנות איש לרעהו, ומתנות לאביונים" ודרשו חז"ל את המשמעות "מתנות לאביונים" - שתי מתנות, שני אביונים, והיינו מתנה אחת לכל אביון⁹.

שיעור המתנה - מעיקר הדין יוצאים ידי חובה בכל סכום שיתן, כל שהוא שווה פרוטה¹⁷. מכל

בטעם מצוות 'משלוח מנות' כתבו הפוסקים שני טעמים. א. משלוח המנות נועד לאפשר לכל אחד לקיים את מצוות סעודת פורים כראוי¹². ב. משלוח מנות נועד להרבות אהבה ואחוה שלום ורעות, ומבטא את האחדות שבעם ישראל, שהיא הפוכה לטענה שעליה התבסס המן ברצותו להשמיד את עם ישראל - "ישנו עם אחד קִפְזָר וּמְפָרְד" (אסתר ג, ח). כאשר אנו נותנים משלוח מנות, אנו מאחדים את העם ומבטלים את הפירוד בינינו¹³.

נתינת בגדים ומתנות כמשלוח מנות תלויה בטעמים הנ"ל, לטעם הראשון משלוח מנות נועד לצרכי הסעודה ולא יוצא בזה ידי חובה, אך לטעם השני שהוא להרבות אהבה ואחוה, ודאי שחברו שמח במתנה שמקבל וניתן לקיים בזה משלוח מנות בהידור.

כמו כן, לגבי שליחת מנות בעילום שם, לטעם הראשון הרי שדאג לצורכי סעודת חברו ויוצא בזה ידי חובה, אך לטעם של ריבוי אהבה ואחוה, כאשר שולח בעילום שם לא מתרבה אהבה ביניהם ולא יוצא ידי חובה.

ולמעשה, כתבו הפוסקים להחמיר ולצאת ידי חובת כל השיטות ולשלוח מנות המכילים דברי מאכל ולא רק מתנות וכדומה¹⁴, כמו כן יש להזהרות כדי שידעו מי הנותן כדי להרבות אחווה ושלום¹⁵. מי שכבר יצא ידי חובת המצווה ושולח משלוח מנות אחד של מיני מאכל, רשאי לתת בשאר המשלוחים מתנות ושאר דברים שאינם מיני מאכל.

שקלים לכל אביון¹⁹, והמחמיר במצוות מתנות לאביונים לקיימה בהידור תבוא עליו ברכה, כמו שכתב הרמב"ם: "מוטב לאדם להרבות במתנות לאביונים מלהרבות בסעודתו או בשלוח לרעיו, שאין שמחה גדולה ומפוארה אלא לשמח לב עניים ויתומים ואלמנות וגרים"²⁰.

את המתנות לאביונים ניתן לקיים בכסף, שטרות וכן צ"ק [שאינו למוטב בלבד], באופן שאם הבנק סגור בפורים, עדין יוכל לקנות בו²¹.

1 אסתר, ט', כח', וכן נפסק בשו"ע סימן תרצה ס"ד.
2 כיון שאם המנות שוות נחשב כמנה אחת גדולה, ערוך השולחן סימן תרצה ס"ד, חו"ע עמוד קכה, הליכות שלמה פ"ט ס"ט, חו"ע עמוד קלה.
3 פ"ט ס"ב.
4 כן מדויק בפוסק שמשקה נחשב למנה, שנאמר (נחמיה ח'): "אכלו משְׁמָנִים וְשָׁתוּ מִמַּתְקִים וְשָׁלְחוּ מִנּוֹת לְאִין נְכוֹן לוֹ". וכן בגמרא (מגילה ז' ע"א) מסופר על רבי יהודה נשיאה ששלח לרבי אושעיא ירך של עגל משולש וחבית יין למשלוח מנות. וכ"פ במשנ"ב סימן תרצה ס"ק יט, חו"ע עמוד קכד ובהערה י-א.
5 ביאור הלכה סימן תרצה ד"ה חייב.
6 ברכי יוסף סימן תרצה ס"ק ד, ערוך השולחן פ"ט ס"ו, כה"ח ס"ק לד, חו"ע עמוד קכט.
7 הליכות מגילה ב, טו.
8 רמ"א סימן תרצה סעיף ד.
9 הגר"ש אורעבך הליכות ביהוה סימן כד הערה נה, וכן דעת הגר"ש אלישיב בלילה ההוא עמוד 81, תורת המועדים.
10 רמ"א תרצה ס"ק יב אות ב.
11 עיין יד אהרן סימן תרצה בהגהת הב"ב, שו"ת תורה לשמה סימן קפח, שו"ת לבושי מרדכי א"ח סימן קח, ערוך השולחן.

סימן תרצה ס"ו, ובהרחבה חו"ע עמוד קסב-קסד, הליכות מועד עמוד שכת.
11 הליכות שלמה פ"ט ס"ט, חו"ע עמוד קלה.
12 תרומת הדשן סימן קיא.
13 מנות הלוי לרבי שלמה אלקבץ בביאורו על המגילה פ"ט פסוק כב.
14 תרומת הדשן, ה"ט, נכנסת הגדולה, עולת שבת אות ג, אליה רבה אות ט, ערוך השולחן אות ב, כה"ח ס"ק לה, חו"ע עמוד קכ.
15 כתב סופר א"ח סימן קמא אות ב, מהר"ם שיק הא"ח סימן שמא, ערוך השולחן סעיף טו, חו"ע עמוד קנב.
16 שו"ע סימן תרצה סעיף א.
17 שיבולי הלקט (סימן רב), משנ"ב שם ס"ק ב, בשם הריטב"א, חו"ע עמוד קסו, בימינו הוא כשיעור עשר אגורות.
18 מחזיק ברכה סימן תרמד ס"ק ב, שערי תשובה סק"א, בא"ח תצווה סעיף טו, כה"ח סק"ז.
19 מהרש"א מגילה ז' ע"ב ד"ה שגר ליה, אשרי איש פמ"ו ס"ג בשם הגר"ש אלישיב.
20 רמב"ם הליכות מגילה ב, טו, משנ"ב שם ס"ק ג.
21 משנה הליכות ח"ו סימן קכב, הגר"ש אורעבך הליכות שלמה פורים פ"ט ס"ג, הגר"ש אלישיב הליכות והנהגות פורים, הגר"ש וואזנר והגר"ח קניבסקי (ישמח ישראל עמוד קמג, קמה, קפ).

מהו הזמן הנכון לתת 'מתנות לאביונים'?

זמן נתינת 'מתנות לאביונים' הוא ביום פורים, ולא בלילה²². ולכן יש ליתנם מיד לאחר קריאת המגילה ביום. כי עיניהם של עניים מייחלות ומצפות למקרא המגילה, כיון שבשעת הקריאה מתעורר אצל האדם חיבת הנס, ואז הלב נפתח לתת להם בעין יפה²³. אם נתן מתנות לאביונים בליל פורים, יחזור ויתן ביום פורים. אולם, אם נתן בלילה והתנה אם העני שלא יזכה בכסף ולא ישתמש בו עד ליום פורים בבוקר, יצא ידי חובה²⁴.

האם יוצאים ידי חובת מתנות לאביונים על

האם חובה לאכול בשר ולחם בסעודת פורים?

נאמר במגילה "לעשות אותו ימי משתה ושמחה", ואין שמחה אלא בבשר ויין. לכתחילה מצווה לאכול בשר בקר³⁰, מי שקשה לו, או שאינו שמח באכילת בשר בקר יאכל בשר עוף³¹. כמו כן, מצווה לאכול לחם בסעודת פורים³², אך אין זה חיוב גמור, ולכן מי שקשה לו או שמזיק לו מטעמי בריאות יערוך את הסעודה בדברים הנאותים לו לפי טבעו³³.

האם יוצאים ידי חובת סעודת פורים בסעודה הנערכת בליל פורים, ומתי הזמן הראוי לערוך את סעודת פורים?

מאחר ונאמר "ימי משתה ושמחה" למדו חז"ל שהסעודה צריכה להיות דווקא ביום ("ימי משתה") ואם עשה אותה בלילה לא יצא ידי חובה³⁴. אף שעיקר הסעודה זמנה ביום, מכל מקום גם בלילה ישמח וירבה קצת בסעודה³⁵, וכן יש נוהגים ללבוש בגדי שבת, כבר מהלילה³⁶.

הזמן הראוי ביום: יש נוהגים לאכול סעודת פורים כבר בבוקר מיד לאחר התפילה וקריאת המגילה³⁷, המנהג הרווח לסעוד לאחר מנחה גדולה, כדי שלא יתפללו תפילת מנחה בשכרות³⁸.

השנה שחל י"ד ביום שישי מתי הזמן הנכון לערוך את סעודת פורים?

כשפורים חל בערב שבת כמו השנה (ה'תשפ"ה), יערכו את הסעודה בבוקר אחר התפילה מפני כבוד השבת שיוכלו להיכנס לשבת עם תאבון לאכילה³⁹, אם לא אכל לפני חצות ישתדל לאכול לפני תחילת שעה עשירית (14:45 בערך), ובדיעבד אם עדיין לא קיים מצוות סעודת פורים יכול לקיימה עד השקיעה⁴⁰. יש הנוהגים לחבר את סעודת פורים יחד

ידי פריעת חובותיו של העני, או מחילה על חובותיו?

כתבו האחרונים שאין יוצאים ידי חובת מתנות לאביונים בפריעת חובותיו של העני, כיון שצריך לתת לו מתנה שיוכל להשתמש בה כרצונו, וכן אין יוצאים ידי חובה בכך שמוחל לו על החוב שחייב לו²⁵.

לכן, מי שהוא עני ויש לו חובות גדולים, ואין באפשרותו לפרוע חובותיו אלא על ידי שיאספו עבורו מהציבור מסכום 'מתנות לאביונים', כתבו האחרונים שהגבאים שגייסו את הכסף יעבירו לידי את הכסף ביום הפורים

סעודת פורים

עם סעודת שבת באופן כזה: יתפללו מנחה מוקדמת, כינו את הבית לשבת (פלוטה, מיחס, שעוני שבת וכדומה)⁴¹, כשעה וחצי לפני השקיעה יתחילו בסעודת פורים, יאכלו לחם ובשר וישתו יין, כחצי שעה לפני השקיעה תדליק האשה נרות שבת, יכסו על הלחמים ועל הלחם משנה, ויקדשו על כוס יין, בברכת הקידוש לא מברך 'הגפן' אלא רק 'מקדש השבת' בלבד, שהרי כבר בירכו על היין ששתו בסעודה, ואחר כך יבצעו על לחם משנה וימשיכו בסעודתם.

נחלקו הראשונים האם צריך לברך שוב ברכת המוציא, ולמעשה כיון שספק ברכות להקל לא יברכו שוב ברכת 'המוציא', וראוי להרהר הברכה בליבו⁴².

הנוהגים באופן זה מזכירים בברכת המזון רק "רצה והחליצנו", ו"על הנסים" יאמר בהרחמן בלבד⁴³, את תפילת ערבית יתפללו אחר הסעודה⁴⁴.

אף שפתרון זה הוא לכתחילה ורבים נוהגים בו⁴⁵, מכל מקום עדיף שיאכל סעודת פורים בבוקר, ואת סעודת שבת יעשה אחר תפילת ערבית⁴⁶.

האם נשים חייבות בסעודת פורים?

נשים חייבות בסעודת פורים כשם שהם חייבות בכל מצות הפורים מאחר וגם הם היו באותו הנס, ובפרט שהנס בפורים נעשה ע"י אשה. מכל מקום לא ישתו יין וישתכרו, כי שתיית יין לשוכרה הוא גנאי לאשה⁴⁷, אך מעט יין רשאים לשתות⁴⁸.

האם יש עניין בשתיית יין דווקא, או שאפשר גם שאר משקאות חריפים?

נאמר בגמרא "חייב איניש לביסומי בפוריא עד דלא ידע וכו'", נחלקו האחרונים האם אפשר לקיים את מצוות השכרות בפורים גם

ללא תנאי, ולאחר הפורים ישדלוהו להשתמש בכסף לפירעון חובותיו²⁶.

מי הם החייבים במצוות מתנות לאביונים?

האנשים, הנשים וכל בני הבית הגדולים מגיל מצוות ומעלה, חייבים במתנות לאביונים²⁷. על כן ראש המשפחה צריך ליתן דעתו שכל בני המשפחה יתנו מתנות לאביונים בו ביום. נכון שגם הילדים הקטנים שהגיעו לגיל חינוך [חמש או שש ומעלה, כל ילד לפי הבנתו], יתנו מתנות לאביונים²⁸.

ראש המשפחה רשאי ליתן מתנות לאביונים עבור כל בני הבית, ואין צריך שיתנו בעצמם²⁹.

בשאר משקאות חריפים, שהרי העיקר הוא ההתבסמות והשכרות, או שחייב יין דווקא לכתחילה עדיף לשתות בסעודת פורים דווקא יין, זכר לנס שנעשה ביין, אך מי שהדבר קשה לו יכול לקיים את מצוות השתייה גם בשתיית משקאות משכרים אחרים. ומכל מקום, ראוי לשתות לכל הפחות מעט יין⁴⁹.

מי ששכח להזכיר על הנסים בברכת המזון האם חוזר או לא?

מי ששכח להזכיר "על הנסים" בברכת המזון - אם נזכר לפני חתימה "ברוך אתה ה' על הארץ ועל המזון", יחזור ויאמר "על הנסים"⁵⁰. אך אם אמר את שם ה' שבסיום הברכה אינו חוזר, כיון שספק ברכות להקל. וכשמגיע להרחמן יאמר: "הרחמן הוא יעשה לנו נסים" וכו'⁵¹.

האם מותר לעבוד ביום פורים?

נהגו להחמיר שלא לעשות מלאכה ביום פורים, והעושה מלאכה בפורים אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה. ליל פורים מותר בעשיית מלאכה. וכן מותר לבני הפרזים החוגגים בי"ד באדר לעשות מלאכה בט"ו, וכן בני מקומות המוקפים חומה החוגגים בט"ו רשאים לעשות מלאכה בי"ד. חנות מצרכי מזון וכדומה מותר לפתוח ביום הפורים לצורך סעודת פורים⁵².

למה מתחפשים בפורים?

למנהג להתחפש בפורים נאמרו כמה טעמים: יש שראו בכך רמז להלבשת מרדכי בבגדי מלכות, או לשינוי המראה של ושתי שנצטרעה או שגדל לה זנב (מגילה יב:) שהוביל לבחירת אסתר להיות מלכה⁵³.

ויש שכתבו טעם נוסף למנהג, על שם שדרשו חז"ל⁵⁴ אסתר מן התורה, מניין? שנאמר "ואנכי הסתר אסתיר". מכאן רמז להסתרת הפנים בתחפושת ביום אסתר⁵⁵.

39 רמ"א שם.
40 משנ"ב שם ס"ק י', רמ"א סימן רמט ס"ב ומשנ"ב ס"ק יג.
41 שעון שבת, פלוטה, וכדומה.
42 ב' דעות בשו"ע סימן רע"א ס"ד, ומשנ"ב ס"ק טז-יח.
43 משנ"ב סימן תרצה ס"ק טו, מחמת תרתי דסתרי, וכיון שסעודת שבת חמורה יזכיר רצה.
44 ואם יש מנין בבית רשאים להתפלל קודם הקידוש, אך אין זה חובה.
45 כפי שהעיד המאירי בכתובות ז' ע"א, וכן בספר מנהגי ארץ ישראל להגר"י גליס בשם נהגו בירושלים.
46 מחמת הספק אם יש לברך המוציא, וגם שהכ"ח בסיומן רע"א ס"ק כב, כב, כתב שעל פי הראי"ה אין נכון לקדש ולאכול סעודת שבת קודם תפילת ערבית.
47 כתובות סה ע"א.
48 אורחות רבנו הג' עמוד נח שכן נהג הסייפילר ליתן מעט יין לבנות ביתו, חו"ע עמוד קעו, שו"ת שבט הלי ח" ס"ח סק"ב.
49 הדעות שדווקא יין, הרב צבי פסח פרנק (מקראי קודש פורים, מד), וכן כתבו שו"ת התעוררות תשובה (ג), תצא אות (ב) ושו"ת משנה הלכת (ה, פג), הדעות שאפשר גם בשאר משקאות חריפים: האדמו"ר ממונקאטש (נימוקי אורח חיים תרצה, ס"ק ד טוף ד"ה ונחזי' ושור'ת' להורות נתן (ט, כב), יתכן שכך יש לדייק מלשון הטור (תרצה), שכתב שהחובה היא "שישתכר", מבלי להזכיר שתיית יין. ומכל מקום, ראוי לשתות לכל הפחות מעט יין (אורחות רבנו ג, צב).
50 כדון תנוכה, שו"ע סימן תרפ"ב, א.
51 משנ"ב תרצה, ס"ק טו, שער הציון ס"ק טז-יז.
52 שו"ע סימן תרצה סעיפים א, ב, משנ"ב ס"ק"ג, בה"ל ד"ה אין עושין.
53 אליה רבה תרצה, ס"ק טו.
54 חולין קלט ע"ב.
55 בני יששכר בשם מהר"ם תאגיז (אלה המצוות, תקמג).

22 גמ"א סימן תרצה ס"ק יג, כה"ח שם אות נ'.
23 מגילה דף ד ע"ב, שער הכוונות, קט, עמוד ג.
24 אשל אברהם מבוטשאטש (סימן תרצה).
25 הגר"ש ז"ל אויערבך מעדני שלמה עמוד קכ, הגר"ש אלישיב ישמח ישראל עמוד קמ.
26 "הגר"ש ז"ל אויערבך מעדני שלמה שם, והליכות שלמה פורים פי"ט ארחות ההלכה הערה 57.
27 רמ"א סימן תרצה סעיף ד.
28 ערוך השולחן תרצה סעיף ב.
29 משנ"ב סימן תרצה ס"ק כה. יש שכתבו שמוצות הנתינה צריכה להתקיים בכספו של מקיים המצווה, והנותן עבור אשתו ובני ביתו צריך קודם להקנות על ידי הגבאי צדקה את הכסף עבורם, ויודיעם על כך קודם נתינתו, כדי שיתכוננו ליתן לעני מה שזכו מאביהם. הגר"ש אלישיב שבות יצחק פורים פי"ח אות א', הגר"ח קניבסקי אגרת הפורים פי"ד הערה כב-כג. ויש שכתבו שאין צריך לזכות בכורים, שאין דין "לכס" במתנות לאביונים. ערוך השולחן סימן תרצה ס"ג, הגר"ש ז"ל אויערבך הליכות שלמה עמוד שלח.
30 שו"ע סימן תרצה ס"ז, ערוך השולחן סימן תרצה ס"א.
31 שו"ת רבבות אפרים ח"א סימן ב' בשם הגר"מ פינשטיין.
32 מהרש"ל, מור וקציעה סימן תרצה, ערוך השולחן סוס"ז.
33 שערי תשובה סימן תרצה ס"ק א' בשם הברכי יוסף, אור לציון עמוד שמב, חו"ע עמוד קעג.
34 שו"ע סימן תרצה סעיף א.
35 משנ"ב שם ס"ק ג', כה"ח ס"ק י', וכתב הטעם שהוא זכר למה שכתוב "והלכש אסתר מלכות", "ומרדכי יצא בלבוש מלכות", ואין יתכן לקרוא פטוקים אלו בלבוש חול.
37 ע"פ הקבלה, משנ"ב ס"ק ט', כה"ח ס"ק כג, ולכן ראוי לאכול ארוחת בוקר עם פת לצאת ידי הדעות הסוברים שהוא עיקר הזמן.
38 רמ"א שם סעיף ב.